

گشت و گذاری در عرصه دایرةالمعارف‌های کودکان و نوجوانان

• نسرین دخت عمادخراسانی
پژوهشگر و مشاور امور کتاب و کتابداری

مقدمه

تعریف

دایرةالمعارف (فرهنگنامه/ دانشنامه/ Encyclopedia) همانند دیگر منابع مرجع، کتابی است که نه برای مطالعه سراسر آن، بلکه برای پاسخ‌یابی از بخش و یا بخش‌هایی از آن به‌استفاده درمی‌آید. دایرةالمعارف‌ها از آن دسته کتاب‌های مرجع هستند که اطلاعات را مستقیماً در اختیار جوینده مطلب (خواننده) می‌گذارند. دایرةالمعارف‌های ویژه کودکان و نوجوانان نیز کمک می‌کنند تا به پرسش‌های گوناگون وی در زمینه‌های مختلف دانش بشری پاسخ داده شود. در واقع اطلاعات مندرج در آن به پرسش‌هایی از قبیل که؟ چه؟ کی؟ کجا؟ و چگونه؟ پاسخ می‌دهد. معیارهایی که لازم است در ارزشیابی یک دایرةالمعارف خوب و مناسب در نظر گرفت عبارت‌اند از:

۱. کیفیت محتوا

- ۱-۱. جوینده می‌تواند به آسانی پاسخ خود را بیابد.
- ۱-۲. مقدمه جامع و ساده‌ای در زمینه گستره کار، شیوه تنظیم و هرگونه اطلاعات مفید دیگر برای بازیابی آسان اطلاعات مندرج در آن داشته باشد.
- ۱-۳. دامنه اطلاعاتی که ارائه می‌شود باید مناسب و متناسب گروه سنی مخاطب باشد.
- ۱-۴. اطلاعات ارائه شده ضمن جامعیت به دور از گزاره‌گویی و حاشیه‌پردازی باشد و به جای لفاظی و واژه‌آرایی به شفافیت مفاهیم توجه شود.
- ۱-۵. تاریخ چاپ یا تجدید نظر آن مهم است، زیرا باید به تغییرات جدید همراه با آخرین اطلاعات توجه شود.
- ۱-۶. از کتبه نوشت‌ها (علایم اختصاری) و نشانه‌ها به شرط توضیح و توجیه در مقدمه استفاده شود.
- ۱-۷. از انواع تصاویر مناسب و متناسب با مدخل‌ها (شناسه‌ها) و مقاله‌های آن و هم‌چنین منطبق با نیازها و

دیدن فهرست ۱۹۹ عنوانی کتاب‌های مرجع (دایرةالمعارف‌ها) ویژه کودکان و نوجوانان که توسط «خانه کتاب» در مهرماه ۱۳۸۳ تهیه و ارائه شده بود، مرا در برابر چند پرسش قرار داد: ۱. آیا واقعاً برای کودکان و نوجوانان کشورمان این همه کار در حوزه کتاب‌های مرجع (انواع دایرةالمعارف‌ها) شده‌است؟ آن هم از فروردین ۱۳۵۹ تا مهرماه ۱۳۸۲؟! ۲. آیا در قفسه‌های کتابخانه‌های مدرسه‌ها و معدود کتابخانه‌هایی که کودکان و نوجوانان این سرزمین می‌توانند بعنوان «کتابخانه عمومی» در شهرهای مختلف به آن‌ها مراجعه کنند، این آثار (کتاب‌های مرجع) وجود دارد و یا وقتی در پی دستیابی به دایرةالمعارف‌ها و سایر انواع کتاب‌های مرجع هستند با برخی از تفاسیر قرآن کریم، فرهنگ فارسی اثر شادروان محمد معین، لغت نامه اثر جاودان مرحوم علامه دهخدا، واژه‌نامه‌های دوزبانه انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی مخصوص بزرگسالان و ... مواجه می‌شوند؟ ۳. آیا کتابداران، مربیان، پدیدآورندگان و ناشران آثار کودک و نوجوان خود نیز با این گونه منابع آشنایی دارند؟ ۴. آیا مفهوم کتاب‌های مرجع ویژه کودکان و نوجوانان برای دست‌اندرکاران مربوط شفافیت لازم را پیدا کرده‌است؟ بدیهی است برای رسیدن به پاسخ‌های لازم می‌بایست به تحقیق و مطالعه می‌پرداختم. بر این اساس، کار بررسی خود را با استفاده از مجموعه نسبتاً کامل و جامع کتابخانه تحقیقاتی «شورای کتاب کودک» و بخش مرجع کودکان و نوجوانان کتابخانه عمومی «حسینیة ارشاد» دنبال کردم. مقاله زیر برآیند همین تلاش و کوشش است که پیشگفتار آن نگاهی است به تعریف مختصری از دایرةالمعارف بعنوان یکی از انواع کتاب‌های مرجع و هم‌چنین اشاره‌ای به معیارهای تهیه و تولید این گونه آثار که به قولی معیارهای ارزشیابی آن‌ها نیز خواهد بود.

توانایی‌های مخاطبان (کودکان و نوجوانان) استفاده شود، زیرا بسیاری از مطالب و مقالات بدون وجود تصویر قابل درک نیستند.

۱-۸. از ارجاعات به منظور ایجاد رابطه میان اجزا و عناصر اطلاعات، تفهیم مفاهیم برابر یا همپایه، ارتباط میان اجزا و کلیات (و بالعکس)، و مانند آن استفاده شود.

۲. کیفیت ساخت و پرداخت

۱-۲. ضمن جامعیت مطلب باید ساختی هنرمندانه و پرکشش داشته باشد تا خواننده نسبت به استفاده از آن ترغیب و تشویق شود.

۲-۲. در صورت استفاده از طرح‌های مختلف برای ارائه اطلاعات، ضمن رعایت انتظام و انسجام ویژه تهیه و نگارش دایرةالمعارف‌ها، لطمه‌ای به صحت و دقت مطالب آن وارد نشود.

۲-۳. تنظیم دایرةالمعارف‌ها به شیوه‌های مختلف الفبایی، موضوعی، و یا موضوعی - الفبایی صورت می‌گیرد. در هر حالت باید شیوة تنظیم آن به بیانی ساده و روشی آسان در مقدمه درج گردد.

۲-۴. تنظیم دایرةالمعارف‌ها به هر شیوه‌ای که صورت گیرد، نیاز به نمایه‌ای دارد که کلید بازیابی اطلاعات داخل کتاب محسوب می‌شود. نحوه تنظیم نمایه و چگونگی بازیابی اطلاعات از طریق آن‌ها باید در مقدمه به روشی آسان همراه با مثال نوشته شود.

۲-۵. در برخی موارد، نیاز به اضافه کردن اطلاعات جنبی در دایرةالمعارف‌ها است، مثل نحوه تلفظ بعضی از واژه‌ها که از طریق علامت و اعراب گذاری مشخص می‌شود.

۲-۶. هماهنگی مطالب، تنظیم منطقی در نگارش مقاله‌ها و همچنین دقت در صحت اطلاعات ارائه شده از اهمیت ویژه برخوردار است.

۲-۷. روال و روند نگارش مقاله‌ها باید با هدف دایرةالمعارف و کل مطالب مندرج در آن هماهنگ و همسان باشد.

۲-۸. تألیف (حتی ترجمه) دایرةالمعارف باید توسط افراد مسؤول و متخصص صورت گیرد.

۳. کیفیت زبان و بیان

۱-۳. زبان و بیان باید صحیح، سلیس و روان، ساده و متناسب با توانایی‌های خوانندگان باشد.

۲-۳. شیوة نگارش مطالب متناسب با ساختار مقالات دایرةالمعارفی باشد.

۳-۳. واژگان تخصصی با تعریف و توضیح در مقدمه و یا ذیل هر مدخل و همچنین از طریق تکرارهای منطقی در ذهن مخاطب جای گیرد.

۳-۴. از بکار بردن زبان محاوره‌ای و شکسته و یا لهجه‌های محلی خودداری شود. مگر آن که اطلاعات منطقه خاصی مد نظر باشد که در این حالت می‌توان از لهجه‌های محلی همراه با معنی و توضیح فارسی متداول، استفاده کرد.

۳-۵. حرکت و اعراب کلمه‌ها و نقطه گذاری جملات رعایت شود.

۳-۶. حروف انتخابی، متناسب با قدرت خواندن کودکان و نوجوانان باشد.

۴. کیفیت تصویرها

۴-۱. تصویر با متن پیوند منطقی داشته باشد.

۴-۲. قدرت خلاقیت کودکان و نوجوانان را برانگیزاند.

۴-۳. به ایجاد مفهوم صحیح و دقیق از موضوع مورد بحث (مدخل) در ذهن خواننده کمک کند.

۴-۴. ضمن برخورداری از کیفیت هنری باید تصویری گویا باشد تا به درک آسان‌تر و بیان بهتر مطالب کمک کند.

۴-۵. مستند باشد.

۴-۶. دارای زیرنویس باشد.

۴-۷. تصویرها، جدول‌ها و ... در نزدیک‌ترین مکان مرتبط با متن اثر قرار گرفته باشد تا دریافت خواننده از مطالب آسان‌تر و سریع‌تر باشد.

۴-۸. تصویرهای انسان و جانوران و طبیعت دقیق و واقعی باشند، مگر بنا به ضرورت در قالب نقاشی‌های اصولی و متناسب ارائه شوند.

۴-۹. از رنگ بدرستی و منطبق بر پایه واقعیت‌ها استفاده شده باشد و از چاپ شکل‌های غیر واقعی مانند تصویرهای عروسکی و کارتونی در مورد زندگی انسان و حیوان خودداری شود.

۴-۱۰. تصویرها باید بار فرهنگی و موقعیت زمان و مکان موضوع (مدخل) مورد نظر را حفظ کنند.

۵. کیفیت ارائه

- ۱-۵. ارائه کتاب با گروه سنی مخاطب مناسب باشد.
- ۲-۵. چاپ و ظاهر آن خواننده را به استفاده ترغیب کند.
- ۳-۵. صفحات کتاب هنرمندانه تنظیم شده باشد.
- ۴-۵. نوع کاغذ و جلد و صحافی امکان استفاده ممتد از کتاب را بدهد.
- ۵-۵. برای گروه سنی الف که «خواندن» را تازه آغاز کرده‌اند از حروف درشت استفاده شود.
- ۶-۵. مشخصات اثر در پشت و روی اولین صفحه بعد از جلد (صفحه عنوان) به طور کامل درج شده باشد.
- ۷-۵. اندازه و قطع کتاب متناسب با علاقه و توانایی کودکان و نوجوانان باشد.
- ۸-۵. تا حد امکان ارزان باشد.

نگاهی به گذشته

کل مجلدات فاقد مقدمه، نظم موضوعی و یا الفبایی مدخل‌ها بودند و هیچ گونه اشاره‌ای به مأخذ یا مأخذ اطلاعات ارائه شده نداشتند. در جلد‌های ۹-۱۲، فهرست مندرجات بدون ذکر شماره صفحه به چشم می‌خورد و در پایان جلد ۱۶ نیز فهرست مندرجات جلد ۱۷ مشاهده می‌شد، در ضمن مجلدات مزبور فاقد نمایه بودند. همین کتاب به صورت تک جلدی و ۴ جلدی توسط مؤسسه انجام کتاب در سال‌های ۱۳۵۰، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۴ منتشر گردید. در سال ۱۳۶۸ نیز کتاب مذکور (به من بگو چرا) با ترجمه مریم شهروز تهرانی و در سال ۱۳۷۱ با ترجمه عبدالله برادران توسط انتشارات جامی روانه بازار نشر شد. لازم به ذکر است در هیچ یک از مجلدات و هیچ کدام از انتشارات مذکور حرفی از «ایران» به میان نیامد و سعی هم نشد که در قالب واقعی یک کتاب مرجع نیز مورد تجدید نظر قرار گیرد.

در سال ۱۳۵۱ مجموعه ۱۷ جلدی کتاب‌های مرجع با ترجمه حسین عطایی آشتیانی توسط انتشارات پدیده چاپ و منتشر شد. هر چند که این مجموعه می‌توانست بعنوان یک سلسله انتشارات (series) مطرح شود، ولی به علت کمبود و یا نبود کتاب مرجع ویژه کودکان و نوجوانان، در جایگاه کتاب‌های مرجع تکیه زد و در قالب یک دایرةالمعارف عمومی که به روش موضوعی تنظیم و تدوین شده بود تلقی گردید، ولی کاستی‌های بسیار به لحاظ ساختار یک کتاب مرجع داشت.

در سال ۱۳۵۳ کتاب‌های چرا، و چون و چرا (مجموعه کاوش)، نوشته ایرونیگ و راث آدلر، با ترجمه بهاءالدین خرمشاهی توسط کتاب‌های طلایی (امیرکبیر) منتشر شد که دشواری در بازیابی اطلاعات را به همراه داشت.

در سال ۱۳۵۴ نیز کتاب چه می خواهید بدانید؟ اثر کرالی هوارد؛ ترجمه ع - نوریان؛ نقاشی نفیسه ریاحی برای گروه

در سال ۱۳۴۵ کتابی با عنوان پرسش و پاسخ‌های علمی اثر الن والزولپول؛ ترجمه محمدحسین صدیقی، م.ر. نصر اصفهانی توسط بنگاه ترجمه و نشر کتاب منتشر شد که مطالب آن به روش موضوعی - الفبایی منظم شده بود، ولی مقدمه ای که مبین چگونگی تنظیم متن و نحوه استفاده از کتاب باشد، وجود نداشت. مخاطبان این کتاب می‌توانستند در رده سنی نوجوانان و جوانان باشند. در پی انتشار این کتاب، در سال ۱۳۴۶ جزوه‌ای با عنوان کتاب‌های مرجع برای کودکان و نوجوانان توسط رضا اقصی به مناسبت «دومین همایش ملی ادبیات کودکان و نوجوانان» زیر نظر شورای کتاب کودک تهیه و به صورت پلی کپی در نسخه‌های محدود تکثیر و توزیع گردید. در همان سال (۱۳۴۶) فرهنگنامه ۱۸ جلدی از برتاموریس پارکر؛ ترجمه رضا اقصی [و دیگران] توسط انتشارات فرانکلین [سابق] چاپ و منتشر شد که به روش الفبایی مدخل‌ها تنظیم شده و همراه با تصاویر (نقاشی) رنگی برای گروه‌های سنی ج و د (سال‌های آخر دبستان و دوره راهنمایی) قابلیت استفاده داشت. از آنجا که اثر مذکور از انواع دایرةالمعارف‌های عمومی ویژه کودکان و نوجوانان آمریکایی بود، طبیعتاً مطالبی را که در مورد تاریخ، جغرافی، هنر، آثار تاریخی، گیاهان، جانوران مربوط به ایران و همچنین دین اسلام با شاخصه‌های آن ارائه می‌داد، در خور کودک و نوجوان ایرانی نبود و او را در دایرة آگاهی‌های مختصری از دو مدخل «ایران» و «اسلام» قرار می‌داد.

در سال ۱۳۴۹ کتاب به من بگو چرا؟ تألیف آرکدی لئوکوم (Arkady Leokum)؛ ترجمه خلیل خلیلیان، تهران: کانون انتشار، ۱۳۴۹-۱۳۵۷. ج. - از انواع منابع مرجع فوری (Quick reference) - حاوی تعدادی سوؤالات علمی منتشر شد و به ترتیب تا سال ۱۳۵۲ در ۱۷ جلد چاپ و انتشار یافت.

نگاهی به سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۷۰

تأثیرات ناشی از انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی در حوزه ادبیات و خواندنی‌های کودکان و نوجوانان ایران [بدون نگاه ارزشیابی به لحاظ کیفی] قابل توجه است. در زمینه کتاب‌های مرجع نیز کارهایی صورت گرفت که مهم‌ترین آن‌ها تمهید مقدمات مربوط به تألیف نخستین و معتبرترین دایرةالمعارف فارسی برای کودکان و نوجوانان توسط شورای کتاب کودک^۱ با عنوان فرهنگنامه کودکان و نوجوانان^۲ بوده است.

در سال ۱۳۶۰ کتابی با عنوان دایرةالمعارف طبیعت [عنوان روی جلد: دایرةالمعارف مصور طبیعت، هوا، آب و زمین] توسط مجله علم و زندگی منتشر شد. این کتاب از انواع دایرةالمعارف‌های مختصر بود که بدون فهرست و نظم خاصی همراه با تصاویر سفید و سیاه برگرفته از متن اصلی چاپ شده و روانه بازار نشر شد.

در سال ۱۳۶۱ یک مجموعه ۲۰ جلدی با عنوان دانستنی‌های نوجوانان توسط افراد مختلف ترجمه و زیر نظر احمد مروتی تنظیم شد. هر یک از مجلدات آن در قالب دایرةالمعارف موضوعی به بیان مطالبی پرداخته که در راستای همان موضوع و عنوان هر جلد بوده است.

اطلاعات مربوط به مجلدات مذکور بدون هیچ نظم و ترتیبی ارائه شده و فاقد کلید بازاریابی اطلاعات و حتی فهرست مندرجات بوده است. در همین سال (۱۳۶۱) کتاب بزرگ‌ترین‌ها و کوچک‌ترین‌های جهان با ترجمه رضا آذری منتشر شد که در زمره دایرةالمعارف‌ها (منابع مرجع فوری) قرار داشت، اما فاقد نظم ساختاری کتاب مرجع بود.

در سال ۱۳۶۲ گنجینه دانستنی‌ها برای نوجوانان توسط خان‌زاده چاپ و منتشر شد. این کتاب از انواع دایرةالمعارف‌های عمومی مختصر بشمار می‌رفت که ۲۲۶ پرسش و پاسخ را بدون هیچ گونه نظمی بدون کلید بازاریابی اطلاعات با تصاویر سیاه و سفید دربرداشت. در سال ۱۳۶۲، ۶ جلد کتاب با عنوان باز هم به من بگو چرا؟ از آرکدی لئوکوم با ترجمه مجید هاشمی

سنی ج (سال‌های آخر دبستان) توسط کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان منتشر شد که دارای مقاله‌ای با عنوان «کتاب‌های مرجع: راه میان بر به سوی اطلاعات» بود که به نحو ساده و جالبی مفهوم کتاب مرجع و روش استفاده از آن را برای کودکان و نوجوانان گروه سنی مذکور توجیه می‌کرد. قابل توجه است که این کتاب هر چند خود در زمره کتاب‌های مرجع در حوزه «فرهنگ و ارتباطات» محسوب می‌شود، اما ساختار این گونه منابع را نداشت. در ضمن در کتاب فارسی پنجم دبستان، درسی با عنوان «دایرةالمعارف‌ها و واژه‌نامه‌ها» به رشته تحریر درآمد که ضمن تعریفی ساده از کتاب‌های مرجع به دو نوع آن یعنی دایرةالمعارف‌ها و واژه‌نامه‌ها نگاهی نسبتاً جامع داشته و دانش‌آموزان را در بستر آشنایی با این دو گونه آثار قرار داده است. اما در راستای این آشنایی برای ذکر مثال علاوه بر فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، از کتاب‌هایی نیز استفاده شده که همگی مربوط به کتاب‌های مرجع ویژه بزرگسالان است. در سال ۱۳۵۴ نیز یک مجموعه ۸ جلدی با عنوان کتاب‌های مرجع برای کودکان توسط کتاب‌های طلایی (امیرکبیر) ترجمه و منتشر گردید که آن نیز فاقد ساختار کتاب مرجع بود.

در سال ۱۳۵۵ شادروان ایرج جهانشاهی که در آن وقت سرپرستی مرکز انتشارات آموزشی وزارت آموزش و پرورش را برعهده داشتند، از طریق «شورای کتاب کودک» بنده را مأمور کردند تا مطالعه‌ای پیرامون کتاب‌های مرجع برای کودکان و نوجوانان انجام داده و نتیجه آن را در یکی از کلاس‌های ایشان ویژه معلمان، ارائه دهم. در این تحقیق، تعدادی از کتاب‌ها جای گرفتند که با عنوان مجموعه (سری) معروفیت داشتند، مانند: مجموعه گردونه تاریخ. در سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۵۹ نیز چند عنوان کتاب مرجع برای کودکان و نوجوانان در قالب دایرةالمعارف‌های عمومی مختصر (اطلاعات عمومی) چاپ و منتشر گردید که به دور از ساخت یک کتاب مرجع تهیه و تدوین شده بودند. [جدول شماره یک]

جدول شماره ۱

عنوان	نویسنده	مترجم	محل نشر	ناشر	تاریخ	سایر مشخصات
اطلاعات عمومی مصور برای کودکان	جان باراک لو	خسرو شایسته	تهران	کوروش	۱۳۵۵	مصور (رنگی)
دانستنی‌های عمومی راد	زیر نظر محمود راد	-	تهران	[مؤلف]	۱۳۵۶	
دایرةالمعارف مصور برای کودکان و نوجوانان	جی. ال. کورتنی	عبدالحسین سعیدیان	تهران	میهن	۱۳۵۷	
به من بگو چرا؟	آرکدی لئوکوم	علی دانش	تهران	انجام کتاب	۱۳۵۹؟	

سال ۱۳۶۸ بر اساس نوشته آرکدی لئوکوم انتشار یافت. در سال ۱۳۶۵ مؤسسه انجام کتاب، کتابی را با عنوان چه کسی چه گونه چه وقت؟ از مجموعه دانستنی‌های عمومی منتشر کرد. این کتاب بعنوان یکی از منابع مرجع فوری ترجمه کتاب *Who? How? When?* نوشته مری ماگیل بود که ساختار یک کتاب مرجع را نداشت. در سال ۱۳۶۵ انتشارات سپیده کتاب دانستنی‌های مصور برای کودکان را منتشر کرد که متن آن بر اساس الفبای مدخل‌ها منظم شده بود. در سال ۱۳۶۶ دانشنامه عمومی با مترجمان متفاوت چاپ و منتشر گردید که هر جلد آن به یک یا چند موضوع اختصاص داشت که شامل این موارد بودند: ۱. جهان گیاهان و جانوران، ۲. جهان دین و فلسفه، ۳. جهان ادبیات و نمایش، ۴. جهان موسیقی و هنر، ۵. جهان علم و اختراع.

هم‌چنین بازیابی اطلاعات به سهولت انجام نمی‌شد و ضمن تبیین مطالب، کتاب‌شناسی آثار را نیز ارائه می‌داد. در سال ۱۳۶۸ کتاب دانستنی‌های پزشکی برای نوجوانان بعنوان نخستین دایرةالمعارف اختصاصی برای نوجوانان انتشار یافت که حاوی اطلاعات مفید پزشکی با تصاویر سیاه و سفید بود و هیچ گونه کلید بازیابی برای دستیابی به آن‌ها وجود نداشت. در سال ۱۳۶۹ کتاب اختراعات بزرگ با ترجمه محمود حکیمی توسط دفتر نشر فرهنگ اسلامی چاپ و منتشر شد که هر چند در قالب یک دایرةالمعارف عمومی مختصر ارائه شده بود، ولی ساختار یک کتاب مرجع را نداشت.

بوسیله ۳ ناشر مختلف چاپ و منتشر شد که عبارت بودند از: جلد‌های ۱-۲ (مجلد اول) توسط جهان علم، جلد‌های ۳-۴ (مجلد دوم) و جلد‌های ۵-۶ (مجلد سوم) توسط آرمان و عطار صورت گرفت. همین عنوان مجدداً در سال ۱۳۶۳ توسط نشر علم، در سال‌های ۱۳۶۳ و ۱۳۶۸ توسط جامی، در سال‌های ۱۳۶۷ و ۱۳۶۸ توسط آرمان و عطار، و در سال ۱۳۷۱ توسط انتشارات فرجام چاپ و منتشر شد. در واقع کل این کتاب‌ها ترجمه دیگری از همان مجموعه به من بگو چرا بود که ابتدا در سال‌های ۱۳۴۹-۱۳۵۲ توسط کانون انتشار و سپس در سال‌های ۱۳۵۹-۱۳۷۱ توسط ناشران مختلف دیگر چاپ و منتشر شده بود.^۲ لازم به ذکر است که در نشرهای بعدی نیز هیچ گونه تجدید نظری به لحاظ ساختار یک کتاب مرجع صورت نگرفت و همچنان بدون تنظیم منطقی در متن و بدون کلید بازیابی اطلاعات به بازار عرضه شد.

در سال ۱۳۶۲ تعدادی کتاب‌های اطلاعات عمومی و مراجع فوری - از انواع دایرةالمعارف‌ها - برای نوجوانان ترجمه و منتشر شد که در کل فاقد ساختار کتاب مرجع بودند [جدول شماره ۲].

در سال ۱۳۶۴ کتاب اطلاعات عمومی مصور برای نوجوانان با ترجمه خسرو شایسته منتشر شد که قبلاً در سال ۱۳۵۵ نیز با عنوان اطلاعات عمومی مصور برای کودکان به چاپ رسیده بود. اما هر دو عنوان مذکور به دور از ساختار یک کتاب مرجع تهیه و ارائه شده بودند. در همان سال (۱۳۶۴) کتابی با عنوان آیا چگونه چرا؟ نوشته ماری ال‌تینگ توسط مؤسسه انجام کتاب چاپ و منتشر شد که ادامه آن در

جدول شماره ۲: سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۷۰

عنوان	نویسنده	مترجم	محل نشر	ناشر	تاریخ	سایر مشخصات
به من بگو چرا؟	آرکدی لئوکوم	علی دانش	تهران	انجام کتاب	۱۳۶۰	مصور (سیاه و سفید)
دایرةالمعارف طبیعت	لئونارد مور	بهرروز ناصری	تهران	مجله علم و زندگی	۱۳۶۰	-
بزرگ‌ترین‌ها و کوچک‌ترین‌های جهان	رونالد ریداوت	رضا آذری	تهران	آذر مهر	۱۳۶۱	-
به من بگو چرا؟	آرکدی لئوکوم	علی دانش	تهران	انجام کتاب	۱۳۶۱	-
دانستنی‌های نوجوانان	زیر نظر احمد مروتی	افراد مختلف	تهران	ایران صفحه	۱۳۶۱	۲۰ جلد
باز هم به من بگو چرا؟	آرکدی لئوکوم	مجید هاشمی	تهران	جهان علم، آرمان و عطار	۱۳۶۲	۶ جلد
گنجینه دانستنی‌ها برای نوجوانان	-	لاله صباحی [و دیگران]	تهران	جانزاده	۱۳۶۲	-

گشت و گذاری در عرصه دایرةالمعارف‌های کودکان و جوانان

-	۱۳۶۳	علم، جامی	تهران	مجید هاشمی	آرکدی لئوکوم	باز هم بمن بگو چرا؟
شبهات زیادی با کتاب بزرگ‌ترین و کوچک‌ترین‌های جهان دارد که در سال ۱۳۶۱ انتشار یافت	۱۳۶۳	انجام کتاب	تهران	علی دانش	رونالد ریوت	بلندترین، کوتاه‌ترین
-	۱۳۶۳	توس	تهران	سیف غفاری	-	ترین‌ها
-	۱۳۶۳	دادجو	تهران	غلامرضا کیامهر	-	دانستی‌های جهان: دیروز، امروز، فردا
-	۱۳۶۳	[مترجم]	تهران	سعید برزین	-	دانستی‌های شگرف
-	۱۳۶۳	فاریاب	تهران	پروانه مکانیک	ایزاک آسیموف	هزار و یک شگفتی (کتاب واقعیات)
-	۱۳۶۴	انجام کتاب	تهران	علی دانش	ماری ال‌تینگ	آیا چگونه چرا؟
مصور (رنگی)؛ این کتاب در سال ۱۳۵۵ با عنوان اطلاعات عمومی مصور برای کودکان چاپ شده بود	۱۳۶۴	کوروش	تهران	خسرو شایسته	-	اطلاعات عمومی مصور برای نوجوانان
۴ ج	۱۳۶۴	پیام آزادی	تهران	رضا شیرازی	جان باراک لو	مجموعه دانستی‌های علمی گنج دانش
-	۱۳۶۵	انجام کتاب	تهران	علی دانش	مری ماگیل	چه کسی؟ چه گونه؟ چه وقت؟
-	۱۳۶۵	سپیده	تهران	-	علی اتحاد	دانستی‌های مصور برای کودکان
۵ ج	۱۳۶۶	پیک ترجمه و نشر	تهران	مترجمان مختلف	-	دانشنامه عمومی
-	۱۳۶۷	آرمان و عطار	تهران	مجید هاشمی	آرکدی لئوکوم	باز هم بمن بگو چرا؟
-	۱۳۶۸	جامی؛ آرمان و عطار	تهران	مجید هاشمی	آرکدی لئوکوم	باز هم بمن بگو چرا؟
-	۱۳۶۸	انجام کتاب	تهران	علی دانش	آرکدی لئوکوم	به من بگو چرا؟
-	۱۳۶۸	سمور	تهران	-	کامران پروانه	دانستی‌های پزشکی برای نوجوانان
-	۱۳۶۹	دفتر نشر و فرهنگ اسلامی	تهران	محمود حکیمی	ارنست مارتنسل	اختراعات بزرگ
-	۱۳۶۹	یگانه	تهران	جمشید مهریویا	ولر هاوولی	دانستی‌هایی درباره جهان

نگاهی به سال‌های ۱۳۷۰-۱۳۸۰

با توجه به میزان انتشار انواع دایرةالمعارف‌ها به لحاظ تعدد عنوان و شمارگان بالا می‌بایست این دهه را توفیقی در راستای تهیه و نشر کتاب‌های مرجع بدانیم. اما آیا براستی چنین است؟ در سال ۱۳۷۰ کتاب آیا چگونه چرا؟ نوشته آرکدی لئوکوم با ترجمه علی دانش در ۳ جلد توسط مؤسسه انجام کتاب چاپ و منتشر شد که در سال ۱۳۶۴ همین عنوان نوشته ماری ال‌تینگ توسط همین ناشر چاپ شده بود. این کتاب قبلاً نیز با عنوان بهمن بگو چرا؟ به صورت تک جلدی در سال‌های ۱۳۵۹، ۱۳۶۰

و ۱۳۶۱ توسط همین ناشر چاپ شده بود و در سال‌های ۱۳۶۸ و ۱۳۷۱ نیز با مترجمان متفاوت توسط انتشارات جامی چاپ و انتشار یافت. لازم به ذکر است که پس از چند دوره انتشار و توزیع در بازار و گذشت سال‌ها هم چنان به لحاظ ساختاری، فاقد خصوصیات یک کتاب مرجع است. در همین سال ۴ جلد کتاب توسط انتشارات مدرسه (وزارت آموزش و پرورش) منتشر شد که در واقع نمونه دیگری از انواع «چراها؟» (کتاب‌های مرجع فوری) محسوب می‌شد. این کتاب‌ها با عنوان‌های ۱. کی، کجا؟ ۲. چیست؟ ۳. چرا؟ ۴. چقدر؟ چگونه؟ توسط نسرین وکیلی از A

مقایسه با انواع دایرةالمعارف‌های ترجمه شده در ایران باشد. در سال ۱۳۷۲ تعداد دیگری کتاب مرجع از انواع منابع مرجع فوری (دایرةالمعارف‌ها) برای کودکان و نوجوانان چاپ و منتشر شد که فاقد نظام ساختار کتاب‌های مرجع بودند [جدول شماره ۳]. برای مثال می‌توان به کتاب گنجینه دانش از سونیتا گوپتا و نینا اگرالوال اشاره کرد. این کتاب ترجمه بخش‌هایی از کتاب ۶ جلدی *Children's knowledge book* است که ترجمه دیگری از آن در سال ۱۳۷۳ با عنوان دانشنامه نوجوان انتشار یافت. همین کتاب با عنوان بانک اطلاعاتی توسط انتشارات عطار در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶، و مجدداً در سال ۱۳۷۵ توسط انتشارات راوی چاپ و منتشر شد. باز همین کتاب در سال ۱۳۸۳ با عنوان چرا، چطور، چگونه: بانک اطلاعات علمی نوجوانان توسط کتاب‌های قاصدک (نشر ذکر) چاپ و منتشر شده‌است.

دایرةالمعارف‌های منتشر شده در سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴ ظاهراً با هدف پاسخگویی به پرسش‌های مخاطبان کودک و نوجوان ترجمه و منتشر شده‌اند، اما همچنان کاستی‌های قبل را داشتند و به علت نبود نظم منطقی متن و نبود نمایه، دشواری در بازیابی اطلاعات در مورد کلیه کتاب‌های مذکور [جدول شماره ۳] وجود داشت. لازم به یادآوری است که برخی از عناوین متفاوت بودند، ولی از نظر محتوا همچون گذشته شباهت بسیار با هم داشتند، مانند: اولین اطلاعات عمومی برای بچه‌های دبستان و ۵۰۰ سؤال و جواب علمی برای بچه‌های دبستان از انتشارات خشیار.

در سال ۱۳۷۵ نیز بدون توجه به ساختار صحیح این گونه منابع، بازار نشر کتاب‌های مرجع برای کودکان و نوجوانان همانند سال‌های قبل تأسف بار است. در این میان دانشنامه کوچک بعنوان یک دایرةالمعارف اختصاصی در مقوله علوم توسط نشر نی چاپ و منتشر شد که مطالب آن به شیوه موضوعی تنظیم شده و نمایه الفبایی در پایان کتاب تسهیلاتی را به بار آورده بود. کتاب ۶۰۰ پرسش و پاسخ از انتشارات سروش نیز به همین روش تنظیم شده بود. در همین سال کتاب ۱۰۰۱ سؤال و جواب علمی تألیف بریجت (بریژیت) و نیل آردلی انتشار یافت که قبلاً در سال ۱۳۷۴ با عنوان هزار و یک پرسش توسط نشر افق چاپ و منتشر شده بود.

در سال‌های ۱۳۷۷ و ۱۳۷۸ و ۱۳۷۹ تعدادی دایرةالمعارف برای کودکان و نوجوانان انتشار یافت که اغلب آن‌ها به لحاظ ساختاری دچار همان نارسایی‌های قبلی بودند، اما مواردی هم به بازار عرضه شد که نسبتاً با دقت بیشتری تنظیم و تدوین شده بودند. از جمله: دایرةالمعارف کودکان و نوجوانان در ۲ جلد توسط پیام آزادی در سال ۱۳۷۷ منتشر شد که ترجمه‌ای از کتاب *Children's encyclopedia* از انتشارات کینگ فیشر بود. در این دایرةالمعارف، مدخل‌های مربوط به ایران و اسلام توسط مترجمان تألیف و اضافه شدند، اما متن آن نظم الفبایی مدخل‌های انگلیسی را داشت.

Discovery toys question book ترجمه شد، ولی فاقد نظام ساختاری یک کتاب مرجع است. در سال ۱۳۷۰ کتاب‌های چرا و چگونه؟ بعنوان یک دایرةالمعارف موضوعی (منابع مرجع فوری) با ترجمه بهروز بیضایی توسط کتاب‌های بنفشه (قدیانی) روانه بازار شد که چاپ و نشر آن تا سال ۱۳۷۸ در ۲۰ جلد به طول انجامید. البته کلیه مجلدات آن بدون نظم منطقی و ساختار یک کتاب مرجع تدوین شده بودند. در همین سال کتابی با عنوان سؤال‌هایی که بچه‌ها می‌پرسند؟ توسط انتشارات پیام آزادی منتشر شد که مانند نمونه‌های مشابه پیشین بود. در همان سال (۱۳۷۰)، کتاب آیا می‌توانید باور کنید؟ ترجمه محمد سلامت به چاپ رسید که مجلدات ۲ و ۳ آن تا سال ۱۳۷۳ به طول انجامید. اما در پایان هر یک از مجلدات نمایه الفبایی با هدف بازیابی آسان اطلاعات مندرج در متن وجود داشت.

در سال ۱۳۷۱ کتاب‌هایی در قالب کتاب مرجع برای کودکان و نوجوانان از انواع دایرةالمعارف‌ها به بازار نشر راه یافت که باز هم بدون توجه به ساختار یک کتاب مرجع تهیه و منتشر شده بودند. بعنوان نمونه دانشنامه نوین که بعنوان یک دایرةالمعارف علمی ویژه نوجوانان و جوانان توسط محمود حکیمی ترجمه شد و دفتر نشر و فرهنگ اسلامی طی ۲ سال (۱۳۷۱-۱۳۷۲) آن را در ۴ جلد با عناوین: جهان گیاهان و جهان حیوانات، حمل و نقل، علوم و اختراعات، ورزش و تفریح منتشر کرد ولی همان‌طور که ذکر گردید فاقد هر گونه نظم ساختاری کتاب مرجع بودند. اما در سال ۱۳۷۱ جلد اول فرهنگنامه کودکان و نوجوانان که مقدمات تهیه و تولید آن از ۱۳۵۸ آغاز شده بود، توسط شورای کتاب کودک تألیف و بوسیله شرکت نشر فرهنگنامه (سهامی عام) انتشار یافت. فرهنگنامه کودکان و نوجوانان نخستین اثر تألیفی در حوزه کتاب‌های مرجع ویژه کودکان و نوجوانان از انواع دایرةالمعارف‌های عمومی مفصل است که ضمن جامعیت مطالب، واژگان کاربردی ۱۰ تا ۱۶ ساله‌ها را برای خلق اثر انتخاب کرده و به نوعی آن را در خور استفاده همگان نموده‌است. تاکنون [۱۳۸۴] ۹ جلد آن با آخرین مدخل قسمت ت (تماشاخانه) تهیه و منتشر شده و جلد ۱۰ در فرآیند چاپ و نشر است. بقیه حروف احتمالاً ۲۴ جلد را شامل خواهد شد. این فرهنگنامه از نظم الفبایی مدخل‌ها برخوردار است و جلد پنجم آن علاوه بر تکمیل و تصحیح اطلاعات ۴ جلد اولیه (آ - الف) در برگیرنده یک نمایه جامع الفبایی است که امکان دستیابی آسان به اطلاعات درون متنی را برای خوانندگان خود میسر می‌کند. عکس‌ها و نقشه‌های رنگی فرهنگنامه با استفاده از منابع معتبر و اکثراً تصویرگران ایرانی تهیه شده که از ویژگی‌های آن بشمار می‌رود. از عمده‌ترین خصوصیات این فرهنگنامه، اهمیتی است که به هویت ایرانی و اسلامی کودکان و نوجوانان کشورمان داده و مسایل جهان را نیز از منظر چنین کودک و نوجوانی مطرح می‌کند و شاید بهترین وسیله برای

گشت و گذاری در عرصه دایرة المعارف های کودکان و جوانان

جدول شماره ۳: سال های ۱۳۷۰-۱۳۸۰

عنوان	نویسنده	مترجم	محل نشر	ناشر	تاریخ	سایر مشخصات
آیا چگونه چرا؟	آرکدی لئوکوم	علی دانش	تهران	انجام کتاب	۱۳۷۰	ج ۳
آیا می توانید باور کنید؟	جنی واگهان	محمد سلامت	تهران	دادجو	۱۳۷۰	جلدهای ۲ و ۳ آن در سال ۱۳۷۳ منتشر شد
چرا؟	-	نسرین وکیلی	تهران	مدرسه	۱۳۷۰	-
چرا و چگونه؟	-	بهروز بیضایی	تهران	قدیانی (کتاب های بنفشه)	۱۳۷۰	ج ۰۲. که انتشار آن ها تا سال ۱۳۷۸ به طول انجامید
چقدر، چگونه؟	-	نسرین وکیلی	تهران	مدرسه	۱۳۷۰	-
چیست؟	-	"	تهران	"	۱۳۷۰	-
سؤال هایی که بچه ها می پرسند	گلین پرایس	نادر حبیبی	تهران	پیام آزادی	۱۳۷۰	-
کی، کجا؟	-	نسرین وکیلی	تهران	مدرسه	۱۳۷۰	-
آیا می دانید که...	ر. هرونیک	منیره دارستانی فراهانی	تهران	خشایار	۱۳۷۱	-
بدن انسان: یکی بود یکی نبود...	آلبرت باریله	فاطمه حجازی، شیده حکمتی	تهران	[مترجمان]	۱۳۷۱	-
به من بگو چرا؟	آرکدی لئوکوم	-	تهران	جامی	۱۳۷۱	-
بیشتر به من بگو چرا؟	آرکدی لئوکوم	مریم گرامی [و دیگران]	تهران	بهراد	۱۳۷۱	-
چرا؟	اریک لیت ویت	مژگان کردیچه	تهران	خشایار	۱۳۷۱	-
دانستی های مصور برای نوجوانان	عبدالحسین سعیدیان	-	تهران	[مؤلف]	۱۳۷۱	-
دانشنامه نوین	کنت بایلی	محمود حکیمی	تهران	دفتر نشر و فرهنگ اسلامی	۱۳۷۱	ج ۴. انتشار آن تا سال ۱۳۷۲ به طول انجامید
فرهنگنامه کودکان و نوجوانان	شورای کتاب کودک	-	تهران	نشر فرهنگنامه	۱۳۷۱	ج اول
اطلس نوموز	-	-	تهران	گیتاشناسی	۱۳۷۲	-
بچه ها می پرسند: چگونه، چرا، کجا؟	ماری الینگ	شهیندخت رئیس زاده	تهران	جامی	۱۳۷۲	ج ۲ در یک مجلد
جهان عجایب	-	ارغوان جولایی، شهکام جولایی	تهران	جویا	۱۳۷۲	-
فرهنگ فارسی نوجوانان	-	-	تهران	مرکز ترجمه و نشر کتاب	۱۳۷۲	ویژه دانش آموزان راهنمایی
گنجینه دانش	سونیتا گوپتا، نینا اگراول	احمدرضا غفاری، نیره طاهری قدیری	تهران	سپیده	۱۳۷۲	-
نخستین دانشنامه برای کودکان	زیر نظر عبدالحسین سعیدیان	نرگس سعیدیان	تهران	[مؤلف]	۱۳۷۲	-
اختراع اشیای معمولی	دون ال و الفسون	مجله اطلاعات علمی	تهران	اطلاعات (کتاب های سپیده)	۱۳۷۳	-
اولین اطلاعات عمومی برای بچه های دبستان	آلن استو	معصومه افتخاری	تهران	خشایار	۱۳۷۳	-
۵۰۰ سؤال و جواب علمی برای بچه های دبستان	-	جمیله فراهانی	تهران	خشایار	۱۳۷۳	بسیار شبیه مورد قبل (اولین اطلاعات عمومی ...) است

-	۱۳۷۳	به گزین	تهران	-	سونیا گویتا، نینا اگراول	دانشنامه نوجوانان
۴ ج	۱۳۷۳	پیام حق	تهران	رضا شیرازی	-	دوست دارم بدانم که...
-	۱۳۷۳	شیرین	تهران	منصور قناعی، شاهرخ فرزاد	فرانک ادواردز	عجیب‌تر از عجیب
۲ ج	۱۳۷۳	نشر فرهنگنامه	تهران	-	شورای کتاب کودک	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان
مصور (رنگی)	۱۳۷۴	ثمین	تهران	ا. امیر دیوانی	-	به من بگو از...
-	۱۳۷۴	انیس	تهران	رؤیا خالقی	-	دانستی های علمی برای نوجوانان
۳ ج	۱۳۷۴	نوآوران	تهران	ملک سیما ملک	جیوانی کسلی	عجایب جهان
-	۱۳۷۴	قدیانی (کتاب‌های بنفشه)	تهران	-	نادر فاضلی	کوتاه و خواندنی : اطلاعات عمومی برای نوجوانان
۹ ج. تا سال ۱۳۷۶ به طول انجامید	۱۳۷۴	افق	تهران	رضوان دزفولی	بریژیت آردلی، نیل آردلی	هزار و یک پرسش
عنوان روی جلد: چرا ماهی‌ها غرق نمی شوند؟	۱۳۷۴	دفتر نشر فرهنگ اسلامی	تهران	پری ناز مرعی	آناپا تسیتی	۸۱ پرسش و پاسخ علمی
قطع پالتویی	۱۳۷۵	همراه	تهران	سرور مهدوی میلانی	-	اختراعات
-	۱۳۷۵	دی	تهران	ف. جعفری نمینی	آر کدی لوتوکوم	باز هم بیشتر به من بگو چرا؟
-	۱۳۷۵	دفتر نشر فرهنگ اسلامی	تهران	ناهید درودی آهی	تام استیسی	بال، چرخ و بادبان
-	۱۳۷۵	عطار، راوی	تهران	-	سونیتا گویتا، نینا اگراول	بانک اطلاعاتی
-	۱۳۷۵	میلان	تبریز	-	مصطفی علوی، ایرج مهدوی	بیا با هم بدانیم
قطع پالتویی	۱۳۷۵	همراه	تهران	مژگان مرادی کاونانی	-	پدیده‌های شگفت انگیز
مصور (سیاه و سفید)	۱۳۷۵	نشر نی	تهران	حسین دانش فر [و دیگران]	جیمز ترکیل	دانشنامه کوچک : ۱۰۰۱ نکته علمی که همه باید بدانند
-	۱۳۷۵	سروش	تهران	محمد شمس، محمد رضا شمس	الیزابت هاروی	۶۰۰ پرسش و پاسخ
قبلاً در سال ۱۳۷۴ توسط نشر افق چاپ و منتشر شده بود.	۱۳۷۵	خشایار	تهران	پوران طوافی	بریجت آردلی، نیل آردلی	۱۰۰۱ سؤال و جواب علمی
-	۱۳۷۶	عطار، راوی	تهران	-	سونیتا گویتا، نینا اگراول	بانک اطلاعاتی
-	۱۳۷۶	نوآوران	تهران	ملک سیما ملک، طاهره معصومی	آینتا گاناری	شاهکارهای جالب
۲ ج	۱۳۷۶	مرکز ترجمه و نشر کتاب	تهران	میترا احمدی، مهرداد یوسفی، محسن کریمی	برندا ویلیامز، برابان ویلیامز	شگفتی‌های عالم
۳ ج	۱۳۷۶	نشر فرهنگنامه	تهران	-	شورای کتاب کودک	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان
مجلدات مختلف ولی ۲ ج آن در دسترس بود	۱۳۷۶	ذکر (کتاب‌های قاصدک)	تهران	مترجمان مختلف	نویسندگان مختلف	نوجوانان و دانش
مصور (رنگی)	۱۳۷۷	جهان آرا	تهران	م. دادور	کولین کلارک	پرسش‌ها و پاسخ‌ها: اطلاعات عمومی
-	۱۳۷۷	دفتر نشر فرهنگ اسلامی	تهران	مجید حسنی برزی، مسعود حسنی برزی	بیتو ساهاگل	دانستی‌های جهان ما
۲ ج	۱۳۷۷	پیام آزادی	تهران	قاسم قالیباف، جواد محمدی	-	دایرةالمعارف کودکان و نوجوانان

-	۱۳۷۷	مدرسه	تهران	رؤیا خونی	لسلی نیوسن	شاداب و سرحال
ج ۴	۱۳۷۷	نشر فرهنگنامه	تهران	-	شورای کتاب کودک	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان
-	۱۳۷۷	محراب قلم	تهران	-	حسین حداد	نان و پروانه: برگزیده هفتاد سال شعر مذهبی
-	۱۳۷۷	فرجام	تهران	کاظم فاتقی	مارتین رولکس	هزار و یک دانستی علمی
-	۱۳۷۸	دیباگران	تهران	پریسا پروژه	آن کرامر	باید بدانیم! درباره حیوانات پستاندار
ج ۲ که چاپ آن تا ۱۳۸۰ به طول انجامید	۱۳۷۸	محراب قلم	تهران	-	مسعود جوادیان	تاریخ نوآموز
جلد ۲۰ - مجلدات قبلی مربوط به سال ۱۳۷۰ به بعد است	۱۳۷۸	قدیانی (کتاب‌های بنفشه)	تهران	بهروز بیضایی	-	چرا و چگونه؟
ج ۵	۱۳۷۸	نشر فرهنگنامه	تهران	-	شورای کتاب کودک	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان
-	۱۳۷۸	چکاد	تهران	محمد رضا رخشانفر	ماستر ام کاپور	مشهورترین فاجعه جهان
-	۱۳۷۹	[مترجم]	تهران	زهره مرادیان	تی . آر. بهانات	اختراعات
ج ۳	۱۳۷۹	ذکر (کتاب‌های قاصدک)	تهران	پریسا همایون روز	-	پرسش‌های عجیب، پاسخ‌های عجیب‌تر
ج ۶	۱۳۷۹	نشر فرهنگنامه	تهران	-	شورای کتاب کودک	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان
ج ۳	۱۳۷۹	پیدایش	تهران	حسین ابراهیمی (الوند)	دیوید فلومن	هزار نکته باریک‌تر از مو

نگاهی به سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۴

تنظیم شده و از آنجا که به صورت یک ترجمه محض ارائه شده‌است، هیچ گونه اطلاعات در باب مسائل ایران (مرتبط با مطالب مندرج و در برگردان فارسی) یافت نمی‌شود. برای مثال، قانون دندانپزشکی در بریتانیا، معرفی پارک‌های امریکا و سوئد و نیوزیلند، نحوه اداره پارک‌های کالیفرنیا. در بررسی‌های تخصصی نیز مشخص شده‌است که خالی از اشتباهات ناشی از ترجمه نیست. برای مثال، اطلاعات ذیل «یوزپلنگ» مربوط به شیر کوهی آمریکایی است (cougar یا pnma) و «چیتا» که همان یوزپلنگ است به صورت مدخل جداگانه ذکر شده‌است. این دایرةالمعارف دارای نمایه موضوعی - الفبایی است که کلید بازیابی اطلاعات بشمار می‌رود.

فرهنگنامه علمی دانش آموز نیز در ۵ جلد بعنوان یک دایرةالمعارف اختصاصی مفصل با ترجمه محمود سالک در سال ۱۳۸۰ منتشر شد. این دایرةالمعارف که ترجمه مجموعه ۱۰ جلدی *Science encyclopedia* از انتشارات کینگ فیشر است به ارائه اطلاعاتی درباره الکترونیک، ریاضیات، زمین‌شناسی، زیست‌شناسی، شیمی، فناوری، فیزیک، نجوم و زندگی نامه دانشمندان مشهور می‌پردازد. تنظیم متن آن بر اساس الفبای فارسی مدخل‌ها است، اما جای خالی دانش‌آموزان ایرانی در دایرةالمعارف به علت ترجمه محض، محسوس است.

در سال ۱۳۸۳ دایرةالمعارف مدرسه با ترجمه امیر صالحی طالقانی به بازار نشر وارد شد که به منظور پاسخ‌گویی به

انتشار انواع دایرةالمعارف‌ها برای کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۴ رونق زیادی داشت که اغلب آن‌ها ترجمه از آثار خارجی بوده‌است. شمارگان بسیاری از آن‌ها مبین بازار گرم فروش این گونه آثار هستند و برخی از ناشران به همین هم اکتفا نکرده و یک عنوان را گاهی به صورت مجلدات جداگانه چاپ کرده‌اند و گاه چند جلد را در یک مجلد درآورده و در اختیار خریداران گذاشته‌اند. برخی اوقات ترجمه از یک مأخذ صورت گرفته و با نام‌ها و حتی شکل‌های مختلف توسط ناشران متفاوت و گاه توسط یک ناشر چاپ و منتشر شده‌است. البته در بعضی از موارد کتاب‌ها و مجموعه‌های نسبتاً مناسب و در خور توجه هم دیده شد که لازم است به آن‌ها نیز توجه شود. مانند: دانشنامه کودکان و نوجوانان آکسفورد که زیر نظر مجید ملکان ترجمه و توسط نشر نی در ۲ جلد در سال ۱۳۸۰ به چاپ رسید. این کتاب ترجمه گزیده‌ای است از *Oxford children's encyclopedia* که خود از انواع کتاب‌های مرجع در رده دایرةالمعارف‌های عمومی مختصر بشمار می‌رود. اما در برگردان فارسی به علت گزینشی که در حوزه موضوعی آن صورت گرفته به یک دایرةالمعارف اختصاصی مختصر تبدیل شده‌است. در حال حاضر مدخل‌های آن شامل مباحث علوم محض و تکنولوژی است و اشاراتی هم به قاره‌های جهان دارد. متن آن بر اساس الفبای فارسی مدخل‌ها [با اندکی اشتباه]

اطلاعات وجود دارد. اشکال آن علی‌رغم صحت محتوا و انطباق با معیارهای یک کتاب مرجع، این است که تهیه و تدوین اولیه آن از نظر کودک غربی صورت گرفته‌است. اما مدخل‌های مربوط به ایران و اسلام نیز توسط مترجم به آن اضافه شده‌است.

پرسش‌های کودکان و نوجوانان (دانش‌آموزان) مقطع دبستان و راهنمایی ترجمه و تدوین شده‌است. متن آن بر اساس الفبای فارسی مدخل‌ها تنظیم شده و از تصاویر واقعی نیز استفاده گردیده‌است. البته به علت وجود نمایه، تسهیلات بازیابی

جدول شماره ۴: سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۴

عنوان	نویسنده	مترجم	محل نشر	ناشر	تاریخ نشر	سایر مشخصات
اطلاعات عمومی مدرسه	-	بختیار حیدری	تهران	کوروش	۱۳۸۰	-
این همه جواب برای آن همه سؤال	برندا ویلیامز، برایان ویلیامز	سهراب الماسی اصفهانی	تهران	حنانه	۱۳۸۰	در سال ۱۳۷۶ با عنوان شگفتی‌های علم با مترجمان متفاوت توسط مرکز ترجمه و نشر کتاب چاپ و منتشر شد
باز هم بمن بگو چرا؟	آرکدی لئوکوم	محمود هاشمی	تهران	جهان علم	۱۳۸۰	در سال ۱۳۷۲ جلد‌های ۱ و ۲ این کتاب توسط همین ناشر (جهان علم) و جلد‌های ۳ و ۴ آن توسط نشر جامی و مجدداً جلد‌های ۳ و ۴ و ۵ و ۶ در سال ۱۳۶۶ توسط انتشارات آرمان و عطار چاپ و منتشر شد
دانشنامه کودکان و نوجوانان آکسفورد	ویراستار مجید ملکان	شهریار بهرامی اقدم [و دیگران]	تهران	نشر نی	۱۳۸۰	۲ ج
سیب و ماه: داستان اختراعات اتفاقی	-	-	تهران	-	۱۳۸۰	-
فرهنگنامه علمی دانش آموز	-	محمود سالک	تهران	پیام آزادی	۱۳۸۰	۵ ج
فرهنگنامه کودکان و نوجوانان	شورای کتاب کودک	-	تهران	نشر فرهنگنامه	۱۳۸۰	۷ ج
مجموعه علوم برای نوجوانان	-	-	تهران	-	۱۳۸۰	۱۰ ج
دایرةالمعارف به من بگو چرا و چگونه؟	آرکدی لئوکوم	سعید درودی	تهران	بهراد	۱۳۸۱	-
دایرةالمعارف جهان کودک	چارلوت ایوانس، تارا پینسون، آنجلا فلرود	قاسم کریمی	تهران	پیام آزادی	۱۳۸۱	۱۰ ج
فرهنگنامه ریاضی: دوره راهنمایی	اسماعیل اسماعیلی شریف	-	تهران	نیکزاد	۱۳۸۱	-
فرهنگنامه کودکان و نوجوانان	شورای کتاب کودک	-	تهران	نشر فرهنگنامه	۱۳۸۱	۸ ج
گنجینه دانش: صدها پرسش و پاسخ مفید علمی	-	حسن زکی‌زاده	تهران	افراز	۱۳۸۱	-
دانشنامه کودکان و نوجوانان	زیر نظر کامران فانی	مترجمان مختلف	تهران	امیر کبیر	۱۳۸۲	-
دایرةالمعارف علوم	کاترین هولم	محمود سالک	تهران	پیام عدالت	۱۳۸۲	-
ترین‌ها	دیوید لامبرت [و دیگران]	مجید عمیق	تهران	دلہام	۱۳۸۳	۴ ج
چرا، چطور، چگونه: بانک اطلاعاتی علمی نوجوانان	سونیا گوپتا، نینا اگراوال	-	تهران	ذکر (فاصدک)	۱۳۸۳	-
چگونه بدن من کار می‌کند؟	آلبرت بریل	طیبه سادات صالحی، مرضیه سادات صالحی	تهران	بروج	۱۳۸۳	۱۰ ج
دانشنامه بزرگ کودکان و نوجوانان	-	زهرا محمدی، قاسم قالیباف، حسین ایرانی	تهران	پیام آزادی	۱۳۸۳	۸ ج
دایرةالمعارف چراهای شگفت‌انگیز	-	-	تهران	محراب قلم	۱۳۸۳	-
دایرةالمعارف کوچک	آنجلا ویلکس	امیر صالحی طالقانی	تهران	محراب قلم (کتاب‌های مهتاب)	۱۳۸۳	-

-	۱۳۸۳	محراب قلم (کتاب‌های مهتاب)	تهران	"	-	دایرةالمعارف مدرسه
۱۰ ج - نام مؤلف در فیبا کتی پاکت ذکر شده است	۱۳۸۳	پیام آزادی	تهران	حسین ایرانی	آنجلا ویلکس	دنیای شما: یک دایرةالمعارف مقدماتی
-	۱۳۸۳	پیام آزادی	تهران	"	هیأت علمی دانشگاه آکسفورد	علم و تکنولوژی
۹ ج	۱۳۸۳	نشر فرهنگنامه	تهران	-	شورای کتاب کودک	فرهنگنامه کودکان و نوجوانان

برآیند و پیشنهاد

رهروان طریقت غیر، همچنان به راه خود ادامه خواهند داد، بویژه که چندی قبل دیده شد برخی از دایرةالمعارف‌ها یک بار به صورت ۱۰ جلد مجزا و چندی بعد به شکل یک مجلد با ۱۰ قسمت مطالب، اما با قیمت‌های متفاوت و تغییراتی که در ابتدای عناوین قبلی داده شده در دسترس مخاطبان مورد نظر قرار گرفته است.

با توجه به مطالب پیشگفته، این گونه برمی آید که به طور کلی به ساختار اصولی و منسجم مربوط به تهیه و تدوین دایرةالمعارف‌ها ویژه کودکان و نوجوانان در کشورمان توجهی نمی‌شود و این مقوله می‌تواند ناشی از ناآشنایی دست‌اندرکاران ذی‌ربط با چنین منابعی باشد و یا تأثیر این گونه آثار را در ساز و کار ذهنی کودک و نوجوان بعنوان یک پژوهنده بالقوه که باید در مسیر صحیح فعالیت‌های پژوهشی قرار گیرد، ضروری و مهم نمی‌دانند. بدین لحاظ پیشنهاد می‌گردد که برای تهیه و تدوین دایرةالمعارف‌ها و به طور کلی کتاب‌های مرجع ویژه کودکان و نوجوانان ایرانی به عوامل زیر توجه شود:

- شناخت توانایی‌ها و نیازهای مخاطب
- شناخت سرزمین و جنبه‌های مختلف آن
- دانش تخصصی در تهیه و تدوین مطالب
- دانش فنی در تولید اثر
- بینش ایران‌شناختی
- بینش جهانی از منظر ایرانی
- پرهیز از آسان‌گیری و ساده‌اندیشی
- و ...

مسلماً بند آخر را همه آن‌هایی که در کار بررسی آثار منتشر شده برای کودکان و نوجوانان دلمشغولی دارند و آن‌هایی که نگران آینده این کار هستند بهتر و غنی‌تر خواهند نوشت. راستی عوامل دیگر کدامند؟

پانویس‌ها:

۱. ویلیام ای. کتس. دایرةالمعارف، ترجمه و تألیف آیدین آذری، تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۲، ص ۶۷
۲. این اثر در بخش دیگر مقاله معرفی خواهد شد.
۳. نگاه کنید به ص ۴۶ همین مقاله.

آشنایی با نام و مفهوم کتاب‌های مرجع ویژه کودکان و نوجوانان از جمله دایرةالمعارف‌ها از سال ۱۳۴۶ با مقاله آقای رضا اقصی در «همایش ملی ادبیات کودکان و نوجوانان» زیر نظر «شورای کتاب کودک» در عرصه کتاب و نشر کشورمان رسماً صورت گرفت. در سال ۱۳۵۴ با انتشار مقاله «کتاب‌های مرجع: راه میان بر به سوی اطلاعات» مندرج در کتاب چه می‌خواهید بدانید؟ توسط «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» انتظار می‌رفت به گونه‌ای جدی تر به دایرةالمعارف‌ها توجه شود که متأسفانه هر چه زمان گذشت، نسبت به تهیه و تنظیم و نشر آن‌ها با ساختار اصولی و منطقی برای گروه‌های سنی مختلف کودک و نوجوان اقدامی نشد. تا آن که در سال ۱۳۷۱ نخستین جلد فرهنگنامه کودکان و نوجوانان توسط «شورای کتاب کودک» تألیف و از طریق شرکت نشر فرهنگنامه روانه بازار کتاب شد و امید می‌رفت که کتاب مذکور بعنوان تنها دایرةالمعارف تألیف شده در کشور و منطبق با معیارهای تهیه و تولید این گونه آثار جایگاه ویژه‌ای را در برهوت موجود بدست آورد، ولی فقط نام آن در کنار سایر منابع مرجع ویژه بزرگسالان نظیر برهان قاطع، لغت‌نامه دهخدا و ... در درس «دایرةالمعارف‌ها و واژه‌نامه‌ها» در کتاب فارسی پنجم دبستان درج گردید.

در سال‌های اخیر شکل‌های مختلف و عنوان‌های متعددی را از انواع دایرةالمعارف‌ها برای کودکان و نوجوانان می‌بینیم که صرفاً از منابع انگلیسی زبان ترجمه شده و بدون داشتن نظم منطقی در ساخت و پرداخت، به بازار کتاب عرضه شده‌اند. برخی نیز با تعویض نام و یا دستکاری در عنوان توسط همان ناشر و یا با تغییر مترجم توسط ناشر دیگر و یا همان گروه مترجمان، اما در موسسه انتشاراتی دیگر چاپ و منتشر شده‌است. با این همه دست به دست گشتن‌ها، کاستی‌های همچنان مربوط به یک کتاب مرجع را در بردارند و پدیدآورندگان این گونه آثار نه خودشان در جهت بهسازی تولیدات مذکور برآمدند و نه دست‌اندرکاران جامعه نشر - اعم از آنان که مجوز انتشار می‌دهند تا کسانی که مسؤلیت انتخاب کتاب برای کتابخانه‌های ذی‌ربط را دارند و افرادی که سال‌ها در حوزه کتاب و کتابداری قلم و رقم زده‌اند - هیچ یک توصیه‌ای، پیشنهادی و رهنمودی در راستای بهینه‌سازی آثار مذکور نکرده‌اند. بدیهی است که